

Nachtlicht

prikkelend, weemoedig, stralend

In Amersfoort is momenteel een interessante tentoonstelling te zien, gewijd aan de wijze waarop schilders destijds reageerden op de komst van het gaslicht en daarna op die van het elektrisch licht. De visuele waarneming van de kunstenaars werd namelijk door de komst van deze lichtbronnen ingrijpend veranderd.

■ TEKST: JAAP VERSTEEGH

Het is aan alles te merken dat de tentoonstelling *Nachtlicht* is opgezet uit pure belangstelling voor de geschiedenis van kunst en cultuur. Het thema is vanuit zowel kunsthistorisch als cultuurmaatschappelijk standpunt zeer boeiend. De selectie van de getoonde kunstwerken is weloverwogen en met oog voor kwaliteit gemaakt. In de interessante publicatie, eveneens simpel-

weg *Nachtlicht* getiteld, is het thema breed uitgewerkt, wat het geheel een meerwaarde geeft die het ver boven de gemiddelde museumtentoonstelling doet uitstijgen.

Verandering van licht doet schilderen

Onder druk van de verplichting hoge bezoekersaantallen te bereiken, neigen steeds meer musea naar popularisering. Het ge-

volg is dat veel tentoonstellingen vooral gericht zijn op het maken van spektakel en het exposeren van populaire kunstwerken. Dit vaak zonder enige samenhang, laat staan dat deze samenhang overtuigend wordt beschreven. Het pleit voor het Museum de Wieger en het Museum Flehite dat zij tegen deze stroom zijn ingegaan en de jonge kunsthistorici Ingelies Vermeulen en Katjuscha Otte als gastconservatoren in

staat hebben gesteld met *Nachtlicht* een evenwichtige tentoonstelling te maken die niet alleen qua vorm, maar ook inhoudelijk in velerlei opzicht de moeite waard is. De tentoonstelling is, net als de bijbehorende publicatie, thematisch van opzet. Op die manier dienen de tentoongestelde schilderijen en tekeningen niet alleen als visuele prikkel, maar bieden ze de kijker bovendien de mogelijkheid om de werken in een bredere historische context te plaatsen. Aan de hand van de thema's wordt ingegaan op onderliggende sociaal-maatschappelijke tendensen, die zich manifesteerden als gevolg van de komst van het nieuwe licht. Uitgangspunt voor dit project was de invloed van de verandering van het licht op de visuele waarneming en de gevolgen die dat voor de beeldende kunst in Nederland in de periode van 1880 tot 1940 heeft gehad. Met de uitvinding en toepassing van het kunstlicht, zowel gas- als elektrisch licht, veranderde letterlijk het aanzien de zichtbare wereld. Bepaalde kleuren vielen weg en andere kleuren werden benadrukt. Schaduwen kon men willekeurig versterken of verzwakken en kleur- en licht-donkercontrasten konden eenvoudig worden gemanipuleerd. Het gevolg was dat veel schilders, als echte chroniqueurs van hun tijd, op zoek gingen naar een nieuwe beeldtaal, die aansloot bij de verandering van het licht.

Warm gaslicht en koud elektrisch licht

Kunst ontstaat altijd binnen een maatschappelijke context en vanzelfsprekend kunnen bepaalde uitvindingen ook voor de kunst belangrijke gevolgen hebben. Zo is het bekend dat stromingen als het divisionisme en het luminisme niet hadden kunnen ontstaan zonder de natuurkundige ontdekking van licht als een golfverschijnsel. Voor de schilderkunst had dit vooral stilistische gevolgen, zoals te zien is in de stippelsgewijs opgebouwde schilderijen van Georges Seurat en Paul Signac. Maar de ontdekking van gaslicht had heel andere, meer maatschappelijke consequenties. Door de toepassing van gaslicht verschenen er op straat lantaarns en werd buitenshuis de schemering aan banden gelegd. En binnenin de woning, en niet te vergeten in het café, kon men vanaf dat moment het nachtleven op ieder gewenst tijdstip laten beginnen, zonder ooit meer te hoeven stoppen. Hierdoor werd niet alleen de zichtbare wereld, maar ook de manier van

Door de toepassing van gaslicht verschenen er op straat lantaarns en werd buitenshuis de schemering aan banden gelegd. En binnenin de woning, en niet te vergeten in het café, kon vanaf dat moment het nachtleven nooit meer stoppen.

leven wezenlijk beïnvloed. Op de tentoonstelling wordt dit getoond aan de hand van prachtige schilderijen, van onder meer Leo Gestel en George Breitner. Zij lieten zich inspireren door winkelstraten met verlichte etalages en natte pleinen, die het licht van de gaslantaarns weerkaatsen. En door de spetterende cafécènes van Isaac Israëls en Jan Sluijters, die bruisen van het licht. Een kenmerk van gaslampen is echter dat ze bijzonder warm werden, waardoor er niet te veel bij elkaar in de buurt geplaatst konden worden. Hierdoor bleven de ruimtes die destijds verlicht werden met gaslicht altijd wat schemerig en warm van kleur. 'Stemmingsvol' noemde men dat in die dagen. Dit veranderde met de uitvinding van elektrische lampen, die minder warm werden, waardoor men er veel naast elkaar kon gebruiken. Door het enorm felle licht dat zo ontstond, verdwenen de schaduwen bijna geheel en kreeg de wereld een held, koud aanzien. Een schilder als Kees Maks wist dit in zijn werk scherp vast te leggen.

De schilders van het nieuwe licht verklaard

Het nieuwe licht en de verbeelding ervan door kunstenaars, riep destijds veel vragen op. Licht bood vrijheid en veiligheid, maar dankzij het feit dat het zo snel werd omarmd door eigenaren van bars, danszalen en nachtclubs, kreeg het voor conservatief Nederland een negatieve associatie. Dat kunstenaars de verderfelijke kanten van het uitgaansleven open en bloot en met een felle toets onder de aandacht brachten, maakte hen in de ogen van die critici even verderfelijk. Maar juist deze omstreden kunstwerken bieden ons nu een fascinerende kijk op de toen snel veranderende maatschappij. De problemen van toen, zoals prostitutie, dronkenschap, ongewenste intimiteit en eenzaamheid, zeggen iets over het leven van destijds, maar kunnen ook aanzetten tot reflectie op de huidige samenleving. Het is juist dit inzicht dat deze tentoonstelling zo boeiend maakt. Kunst weerspiegelt altijd een visie, die onlosmakelijk verbonden is aan een bepaalde tijd. Binnen de kunstgeschiedenis tracht men de specifieke verschijning van de kunst te verklaren vanuit allerlei factoren, waaronder een maatschappelijke verbondenheid. De tentoonstelling *Nachtlicht* biedt aan dit streven een waardevolle bijdrage. En is bovendien nog mooi ook.

Meer weten

Bezoeken

Nachtlicht
Museum Flehite
Westersingel 50
Amersfoort
www.museumflhite.nl
03-04 t/m 26-06

Lezen

Nachtlicht,
door Ingelies Vermeulen, Katjuscha Otte,
Onno Maurer en Frank Lubbers.
99 Uitgevers, Haarlem.
ISBN 9789078670179.
Prijs € 19,50

openingspagina George Breitner, 'Schemer, Rokin', ca. 1895. Olieverf op doek, 80 x 130 cm. Stedelijk Museum, Amsterdam.

links Isaac Israëls, 'Hoedenwinkel van Mars op de Nieuwendijk', 1893. Olieverf op doek, 64,5 x 59,5 cm. Groninger Museum, Groningen.

boven Isaac Israëls, 'Danshal, Zeedijk', 1892/1893. Olieverf op doek, 97 x 74 cm. Kunsthandel Simonis & Buunk, Ede.